

ORTADOĞU'YA YÖNELİK AMERİKAN YARDIMLARININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ

DR. TAMER KAŞIKCI

Akademisyen ESOĞÜ

“

Ekonomik ve askerî olmak üzere iki farklı başlık altında değerlendirilebilecek olan dış yardımlar, bölge devletlerin istihdam, kalkınma, refah ve güvenlik gibi sorunlarının çözümünde etkili olmakta ve bu devletlerle oluşturulan ittifak ilişkileri üzerinden ABD bölgedeki varlığını sürdürmektedir.

”

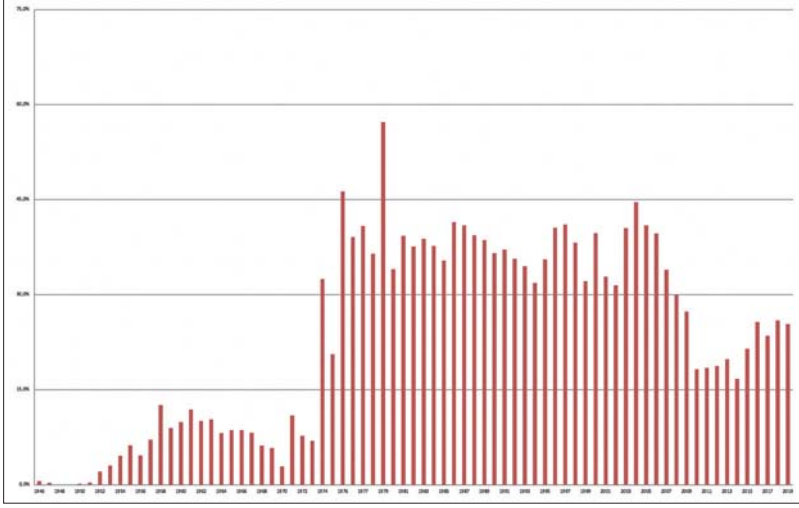
Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yumuşak gücünün temelini oluşturan dış yardımlar, küresel ve bölgesel politikalarda etkin olmaya yönelik dış politika eylemlerine olan desteği artırma amacıyla tüm dünyada Amerikan yanlısı devletlere sunulmaktadır. Doğal olarak, söz konusu Amerikan dış yardımlarının bir kısmı da Ortadoğu bölgesine ayrılmaktadır. Ekonomik ve askerî olmak üzere iki farklı başlık altında değerlendirilebilecek olan dış yardımlar, bölge devletlerin istihdam, kalkınma, refah ve güvenlik gibi sorunlarının çözümünde etkili olmakta ve bu devletlerle oluşturulan ittifak ilişkileri üze-

rinden ABD bölgedeki varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla söz konusu yardımların mevcut durumu ABD'nin bölgedeki varlığı ve bu varlığın geleceği hakkında önemli veriler sunmaktadır. Bu kısa yazıda öncelikle ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarının tarihî

gelişimine genel hatlarıyla değinilecek, daha sonra yardımların Soğuk Savaş sonrası dönemdeki durumu ele alınacak ve son olarak da ABD yardımlarının güncel eğilimlerinin bölge açısından yaratacağı olası sonuçlar tartışılacaktır.

Tablo 1: Ortadoğu'ya Yapılan Ekonomik ve Askerî Yardımların ABD'nin Tüm Dünyaya Yaptığı Toplam Yardım İçerisindeki Oranı

Kaynak: United States Agency for International Development (USAID)

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan iki önemli gelişme söz konusu eğilimde önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İlk olarak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin benimsediği terörle savaş doktrini ve bu doktrin kapsamında gerçekleştirdiği askerî operasyonlar ABD'nin bölgedeki önceliklerini değiştirmiştir.

SOĞUK SAVAŞ SÜRECİ

ABD'nin tüm dünyaya yönelik dış yardımları içerisinde Ortadoğu bölgesine ayırdığı pay oranının (Tablo 1), bu ülkenin söz konusu bölgeye yönelik ilgisinin önemli bir göstergesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde, uluslararası sistem genelindeki ABD-Sovyet Rusya rekabetinin bu ülkelerin Ortadoğu politikalarına da yansımaya ve ABD'nin Ortadoğu'da Sovyet etkisinin artmasını önlemeye yönelik politikalar geliştirmesine rağmen, 1973 yılına kadar ABD'nin bölgeye yönelik dış yardımlarının toplam yardımlara oranının %10 gibi düşük bir seviyede seyrettiği görülmektedir. Öte yandan, 1973 Arap-İsrail savaşında İsrail'in beklenmedik şekilde ağır kayıplar vermesi, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ambargosunun yarattığı ekonomik kriz ve bölge dengesinin ABD aleyhine dönüşmesi ihtimali ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin artmasına ve dış yardımlarda bölgeye daha fazla pay ayrılmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra

bölgeye yönelik dış yardımların tüm ABD yardımları içerisindeki oranı düzenli olarak artmış ve İran devriminin yaşandığı 1979 yılında yaklaşık %60 ile en üst seviyeye yükselmiştir. 1970'lerin ortasında başlayan bu eğilim, Soğuk Savaş'ın sonrasında da devam ederek 2009 yılına kadar ABD'nin toplam dış yardımları içerisindeki Ortadoğu bölgesine ayrılan pay her yıl %30-40 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Doğal olarak, ABD'nin bölgeye yönelik yaptığı yardımların göndeldiği devletler, ABD'nin bölgede oluşturmaya çalıştığı ittifak sistemi içerisinde yer almasını istediği aktörlerdir. Süreç içerisinde bölge aktörlerinin politika tercihlerinde yaşanan değişimler, ABD'nin destek verdiği devletlerin de değişimine neden olmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinden itibaren bölgedeki Sovyet etkisine karşı ABD'nin Mısır, İran ve Irak gibi devletlere ağırlıklı olarak yardımlar yaptığı görülmektedir. Soğuk Savaş'ın ilerleyen yıllarında Mısır'ın Sovyet Rusya'ya yakınlaşması ve Arap-İsrail mücadelesinde ABD'nin İsrail'e ağırlık veren politikaları ile birlikte ABD yardımlarının bölgedeki ana alıcısı İsrail olmuştur. Bu dönemde ABD yardımlarından en çok faydalanan diğer devlet ise İran'dır ancak İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nin ardından, bu devlete yapılan yardımlar tamamen durmuş, Cemal Abdünnâsır'ın ölümünden sonra iktidara gelen Enver Sedat yönetiminin Batı'yla yakın ilişkiler kurma gayretleri neticesinde İran'ın yerini Mısır almıştır. Dolayısıyla 1980'lerden sonra ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarının ana alıcıları bu iki aktör olagelmıştır.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarında Soğuk Savaş sırasında oluşturan bu eğilim, Sovyetlerin dağılmasının ardından da devam ettirilmiştir. Bununla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan iki önemli gelişme söz konusu eğilimde önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İlk olarak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin benimsediği terörle savaş doktrini ve bu doktrin kapsamında gerçekleştirdiği askerî operasyonlar ABD'nin bölgedeki önceliklerini değiştirmiştir. Gerçekleştirilen Afganistan ve Irak operasyonları sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik ayırdığı bütçenin önemli bir kısmı bu bölgelere kaydırılmıştır. Örneğin 2003 operasyonunun hemen ardından Irak'a yapılan yardımlar yaklaşık 4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu tarihten sonra 2010 yılına kadar ABD'nin bölgede en çok yardım gönderdiği devlet Irak olmuştur. Söz konusu yardımlarla ABD operasyon sonrası Irak'ın yeniden inşa sürecini sürdürmeye çalışmıştır.

ABD'nin bölgeye yönelik yardımlarını etkileyen bir diğer önemli gelişme ise ABD'nin küresel politikalarına ilişkindir. Afganistan ve Irak'ta yapılan operasyonlar sonrası bu bölgelerde istediği politik yapılanmayı inşa edemeyen ABD'nin gücünün gerilemesine yönelik eleştiriler ve yine bu dönemde giderek artan Çin'in yükselişi iddiası, ABD hegemonyasının sonuna gelindiği söyleminin güç kazanmasına neden olmuştur. Bu söyleme paralel olarak ABD, Çin'in yükselişini önlemek ve hegemonyasını devam

ettirebilmek için stratejik odağını Asya-Pasifik bölgesine kaydırmıştır. Bu durum doğal olarak, ABD'nin diğer bölgelere yönelik dış yardımları da azaltmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Irak, Afganistan ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi ABD'nin bölgedeki askerî varlığını azaltmasına paralel olarak, bölgeye yönelik yardımlarda da önemli oranlarda kesintiye gidilmiştir. Bu tarihten sonra yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, toplam dış yardımlar içerisinde bölgeye ayrılan yardımların oranı yaklaşık %40'lardan %20 seviyesine kadar inmiştir. Ancak yardım oranlarında görülen bu düşüşü, ABD'nin Ortadoğu bölgesini tamamen terk ettiği şeklinde yorumlamak mümkün değildir. Zira genel olarak bir düşüş olduğu görülmekle birlikte hâlen ABD toplam yardımlarında en çok pay Ortadoğu bölgesine ayrılmaktadır. Bu durum hâlen bölgenin, ABD dış politikası açısından önem arz ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hâlihazırda büyük ölçüde dış yardımlarla varlığını sürdüren Filistin'in önemli destekçilerinden biri de ABD'dir. ABD desteklerindeki azalma zaten zor zamanlar geçirmekte olan Filistin yönetiminin daha da zayıflamasına neden olacaktır. Üstelik son yıllarda, ABD'nin öncülük ettiği İsrail ile bölge aktörleri arasındaki normalleşme politikası, Filistin'in elini daha da zayıflatmaktadır.

AMERİKAN YARDIMLARDAKİ DÜŞÜŞ EĞİLİMİNİN OLASI SONUÇLARI

Amerikan yardımlarındaki bu düşüşün, bölge aktörlerinin ekonomik ve askerî durumlarına olumsuz yönde etki ederek, bölge politikalarında önemli değişimlerin tetikleyicisi olması muhtemeldir. Bu durumun en belirgin yansımasını Irak üzerinden gözlemlemek mümkündür. 2003 operasyonu sonrası Amerikan yardımlarının odak noktası hâline gelen Irak'a yapılan yardımlar 2009 yılında tepe noktasına ulaşarak yaklaşık 9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu rakam, yardımlardaki düşüş trendiyle birlikte, 2021 yılında 400 milyon dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Bu durum şüphesiz ki Irak'ın üzerindeki Amerikan etkisinin zayıflamasının önemli bir göstergesidir.

Benzer şekilde Amerikan yardımlarındaki düşüş eğiliminin Filistin açısından da çok önemli sonuçları olacağı aşikârdır. Hâlihazırda büyük ölçüde dış yardımlarla varlığını sürdüren Filistin'in önemli destekçilerinden biri de ABD'dir. ABD desteklerindeki azalma zaten zor zamanlar geçirmekte olan Filistin yönetiminin daha da zayıflamasına neden olacaktır. Üstelik son yıl-

larda, ABD'nin öncülük ettiği İsrail ile bölge aktörleri arasındaki normalleşme politikası, Filistin'in elini daha da zayıflatmaktadır.

Son dönemde söz konusu yardım miktarlarında yaşanan düşüşlerin, bölgedeki Amerikan etkisinin zayıflamasının önünü açma ihtimali yüksektir. Bu durumun bölge politikaları açısından yaratacağı en önemli değişim, ABD'nin finansal açıdan yarattığı boşluğun başka aktörler tarafından doldurulması ihtimalidir.

Öteden beri ABD yönetimleri Filistin'e verdikleri destekleri, İsrail-Filistin ilişkilerinde bir araç olarak kullanma eğilimindedir. Zira Donald Trump yönetimi, 2018 yılında İsrail ile müzakere sürecine girmeyi reddeden Filistin'e verdiği desteği tamamen kesmiştir. Dolayısıyla tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Amerikan yardımlarındaki düşüş eğilimi Irak ve Filistin gibi bölgede dış yardımlara ihtiyaç duyan aktörlerin alternatif arayışlarına girmesine neden olacaktır. Sonuç olarak, şüp-

hesiz ki dış yardımlar ABD'nin Ortadoğu politikalarında çıkarlarını elde etmede kullandığı araçların başında gelmektedir. Dolayısıyla son dönemde söz konusu yardım miktarlarında yaşanan düşüşlerin, bölgedeki Amerikan etkisinin zayıflamasının önünü açma ihtimali yüksektir. Bu durumun bölge politikaları açısından yaratacağı en önemli değişim, ABD'nin finansal açıdan yarattığı boşluğun başka aktörler tarafından doldurulması ihtimalidir. Bu bağlamda, son dönemde bölge içerisinde İran'ın, bölge dışından ise Çin'in bölgedeki etki alanını genişlettikleri ileri sürülmektedir. İran'ın Irak, Suriye ve Yemen gibi örneklerde görüldüğü gibi bölgenin önemli sorun alalarında etkili bir politika izlediği ve dolayısıyla ABD'nin çekilmesiyle yarattığı boşluktan yararlanmaya çalıştığı açıkça görülmektedir ancak İran ekonomisinin kırılğan yapısı, bölge aktörlerinin yardım beklentilerini karşılama ve ABD'ye bu anlamda alternatif hâline gelmesini engellemektedir. Diğer yandan, güçlü bir ekonomiye sahip olan Çin'in özellikle Kuşak-Yol projesi ile tüm dünyada olduğu gibi bölgede de ekonomik araçlar üzerinden etkili olmaya çalışması ve bölgede birçok önemli projenin finansörlüğünü yapması, bölgedeki Amerikan etkisinin daha da zayıflamasına ve hatta bölge ekonomileri açısından Çin'in, ABD'nin ikamesi hâline gelmesine yol açabilecektir. Zira Çin'in Kuşak-Yol projesi bağlamında yaptığı yatırımların yaklaşık %30 ile en büyük bölümünün Ortadoğu bölgesine ayrılmış olması, Çin'in bölgedeki ekonomik varlığını genişlettiğinin ve ABD'ye alternatif hâline geldiğinin açık bir göstergesidir. ■